

НАРЫН ОБЛАСТЫНДАГЫ КАЛКТЫН ЖАШОО ТИРИЧИЛИГИ ЖАНА НЕГИЗГИ КЫЗМАТТАРДЫН ЖЕТКИЛИКТҮҮЛҮГҮ

САЛМОРБЕКОВА Р.Б.

Ж.Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университети
УДК 314.93

Аннотация: *макалада Нарын областынын мисалында жашоо шарты жана калкка көрсөтүлгөн негизги жергиликтүү кызматтар проблемасын камтыган социологиялык изилдөөнүн жыйынтыктары талданган. Жашоо шартына жергиликтүү калктын көз карашындагы салыштырма анализ келтирилген.*

Урунтуу сөздөр: *адам, ааламдаштыруу, жашоо шарты, жергиликтүү бийлик, кызмат, миграция.*

Аннотация: *в статье рассматриваются анализ результаты социологического исследования охватывающий проблемы условия жизни и доступность оказываемых основных местных услуг населению на примере Нарынской области. Приведен сравнительный анализ условий жизни с точки зрения местного населения.*

Ключевые слова: *глобализация, миграция, местная власть, условия жизни, услуги, человек.*

Abstract: *The article deals with the analysis of results of the survey covering problems living conditions and availability of basic local services rendered to the population by the example of the Naryn region. A comparative analysis of the conditions of life in terms of the local population.*

Keywords: *globalization, migration, local authorities, the conditions of life, services, people.*

Нарын областы Кыргызстандын түштүк-чыгышында Нарын дарыясыныда жайгашкан, аянты 45,2 миңкм², калкынын жыштыгы 6.0/км². Область чыгыш жагынан Ысык-Көл, түндүк жагы Чүй, батышы – Ош жана Жалал-Абад, түштүгү Кытай Эл Республикасы менен чектешкен. Калкынын саны 1999-жылы 249115 адам болсо, 2009-жылдагы эл каттоонун маалыматы боюнча 257768 адаманын 99,2 % кыргыздар. Кыргызстандын борбору Бишкек шаарынан 350 км, Кытай Эл Республикасынын чек арасынан 200 км аралыкта жайгашкан. Нарын областы 5 административдик районду (Ак-Талаа, Ат-Башы, Жумгал, Кочкор, Нарын), 54 айыл округун, 122 айыл-кыштакты, 2 шаар түрүндөгү поселокту жана 1- Нарын шаарын камтыйт.

Изилдөөнүн максаты муундар арасындагы мамилелерди аныктоо айланасында 2012-жылы Нарын областынын баардык райондорун камтыган социологиялык изилдөө жүргүзүлдү. Изилдөөдө маалыматтарды чогултуу үчүн үч метод колдонулду: аркандай топтор арасында фокус-топ (ФГД) өткөрүү; негизги маалымат берүүчүлөр менен маектешүү; жарым түзүлүштөгү интервью (SSIS).

Негизги маалымат берүүчүлөр жана фокус-топтун катышуучуларынын жооптору боюнча изилдөөгө алынган айылдардын баардыгы негизинен жашоо тиричилигин айылчарбасы жана социалдык трансферттер (пенсия, пособия) менен байланыштуу. Мал чарбачылыгы (уй, кой, жылкы, эчки, топоз, тоокж.б.) менен бирге дыйканчылык (картошка, сабиз, арпа, буудай, чеснок ж.б.) даөнүккөн. Өзгөчө белгилей кетсек, Жер-Көчкүдө дыйканчылык жок (бак-дарак өспөйт), мал чарбачылыгы менен гана алектенишет (жылкы, уй, топоз, «Меринос» асыл тукумдуу койлорду багышат). Мектептин директору Шамбет агайдын айтуусунда: «Деңиз деңгээлинен 2750-2900 бийиктикте жайгашкандыктан, кыштын узак жана суук болгондугу бак-дарактардын өсүүсүнө тоскоол болуп келет. Бирнече жыл аракет кылып, акыры баш ийген, себеби 50 см. Чейин кыштын күнү тонуп калып, алардын тамырын үшүк алып кетип өспөй калат». Ал эми Кочкор

айылында жана Нарын шаарында тиричиликти аркандай жолдор менен өткөзүшөт. Алсак көптөгөн мамлекеттик мекемелерде (областык, райондук мамлекеттик администрация, укук коргоо, билим берүү, саламаттыкты сактоо, салык тармактары жана жеке ишканалар ж.б.) айлык акы алып жашашат жана майда алып сатуулар, кол өнөрчүлүк (куруучу, тигүүчү). Изилдөө жүргүзүлгөн Баш-Кууганды, Жер-Көчкү, Жерге-Талжана Кара-Суу айылдарында негизги кесиптин ээлери катарында: мугалимдер, медсестралар, экономистер, агрономдор бар. Маалымат берүүчүлөрдүн айтуусунда электрик, сварщик, куруучу, ветеринар, социалдык кызматкер-психолог, эколог адистери жетишпейт. Ал эми Кочкор жана Нарын шаарында аркандай кесиптин ээлери эмгектенишет.

Эркектердин

негизги аткарган иштери талаачылыкта (айдайт, сугарат, чөп чабышат, оруу жыйууга толук катышышат), мал чарбачылыкта (кайтарышат, жүн кыркышат, кутка, туутка катышышат, сугарып, тоюттандырышат). Жер

Кесип тандоо маселеси

Негизги маалымат берүүчүнүн айтымында: «*Мектепте кайсы предметтин мугалими жок болсо, Жогорку окуу жайында ошол предмете окуган кызды келин кылып алууга аракеттенишет же баласын ошол предметен окутушат. Себеби, айылда андан башка туруктуу кесип жок*».

Мисалы: биздин изилдөө учурунда Жер-Көчкүдө негизги маалымат берүүчү математика сабагынан берген мугалим жетишпестигин эске алып, ошол предметтин ээси болгон адисти келин кылып алды.

көчкүайыл округунун тургундары талаачылык жумуштарына көз каранды эмес, негизинен мал чарбачылыгы менен алектенишет. Ошону менен бирге Баш-Кууганды айылында жаштар Кара-Кече (40 км.) көмүр кенинде иштешет жана айрымдары өздөрүнүн жеңил жана жүк ташуучу машиналары менен көмүр ташып башка айылдарга сатышат. Негизги маалымат берүүчү белгилегендей: «70 жакын КАМАЗ машинасы бар айылда жана алардын көбү Кара-Кечеде иштешет». Бир нече жаш балдар советтик өндүрүштөгү машиналарды жүк ташуучу кылып көмүр ташышат.

Аялдар эркектерден айырмаланышып үй кызматтарынын баардыгын аткарышат. Ошол эле учурда эркектер менен бирге талаачылыкта (үйдүн айланасындагы огородду иштетишет, чөп чөмөлөшөт жана отошот), мал чарбачылыгында (уй, бээ саашат, туутка катышышат, малга тамак беришет). Кочкордон бир негизги маалымат берүүчүнүн айтуусу боюнча: «аялдар, балдар акыга картошка отошот, теришет (күнүнө 400 сом, \$ 8,8)».

Өзгөчө белгилей кетүүчү маселе мал багууну жана жер айдоону негизги кесип катарында эсептешпейт. Мал багууга жана жер иштетүүгө кеткен убактысын «милдет» катарында көрүшүп, анын жемиштүүлүгүнө күрөшүү начар. Дыйканчылыкта Кочкор жана Нарын шаарларынын тургундары белгилегендей, үлүшкө жер тийбей калган, жердин жетишпестигинен талаачылык менен иштеп кошумча киреше таба алышпайт. Бул территориялык аймактар шаар же айыл статусуна толугу менен жооп бербегендиктен жашоо тиричилиги кыйындодо. Алар негизинен майда соода сатык менен тиричилик кылышат.

Жашоо-тиричилик негизинен дыйканчылык менен мал чарбачылыгына байланыштуу болгондуктан төмөндөгүдөй көйгөйлөр кездешет. Дыйканчылыкта:

- техниканын жетишпестиги, күйүүчү майдын кымбаттыгы жана жетишсиздиги;
- үрөөндүн сортторунун начардыгы жана жер семирткичтердин жоктугу;
- сугат суусунун туура эмес пайдалануу, кээде конфликтерди чыгарат;
- өндүрүлгөн түшүмдү сатуу маселеси (картошка, сабиз, чеснок, алма ж.б.);
- дыйкандардын сабатсыздыгы, жерди эффективдүү пайдалана билбегендиги (1 гектардан 30 тонна картошка алса, ошол эле жерден 70 тонна алууга болот);
- жаратылыштын катаалдыгынан түшүмдөрдү өз убагында жыйнай албай, кар астында калып калат.

Мал чарбачылыгындагы көйгөйлөр:

- малдын асыл тукумдуулугун жакшыртуу;

- малдарды өз убагында дарылоо жана айылдарда жогорку билимдүү ветеринардын, ветаптеканын жоктугу;
- тоюттардын аздыгы, жолдун начардыгынан алыскы жайыттарга чыга албагандыгы;
- малдан өндүрүлүп чыккан сырьёлордун толук иштетилбегендиги (эт, сүт, жүн, тери ж.б.);
- жайыт комитетинин жаңыдан иш алып барышы жана натыйжасыз иштеши;
- мал уурулук жана жапайы жаныбарлардын кол салуусу (карышкыр, түлкү).

Мал уурулук көйгөйү

Жер-Көчкү айылынын негизги маалымат берүүчүлөрдүн айтымында: «Мал уурдоо жок, сырттан ууру келе албайт. Болгону карышкыр гана кол салбаса». Чындыгында эле малдарын жайып коюп кайтарышпайт, короо салынган эмес.

Жаратылыш ресурстары.

Нарын областы тоолу өрөөн болгондуктан айыл-чарбасына толугу менен ылайыкташкан. Көпчүлүк маалымат берүүчүлөр белгилегендей, акыркы 10-15-жылдын ичинде жаратылыш чөйрөсүндө бир топ өзгөрүүлөр болуп жаткандыгын баса белгилешти: катуу шамалдар, кардын калыңдыгы, кыштын сууктугу жана жайдын ысыктыгы, суу, сел каптоолор, кургакчылык, жер титирөө. Мындай өзгөрүүлөргө төмөндөгү себептер түрткү болууда:

- бак-дарактардын азайып кетиши жана жаңы көчөттөрдүн отургузулушунун аздыгы (отун катарында кыйылышы, малдардын талкалашы);
- кен байлыктар ачык карьерден чыккандыктан жаратылыштын өзгөрүшүн алып келүүдө (Баш-Куугандыда Кара-Кечеде көмүр кени-40 км., Жер-Көчкүдө Солтон Сары алтын кени – 17 км., Жерге-Талда Макмал алтын кени – 60 км.);
- жаратылыштын өзгөрүшү менен жаңы оорулар пайда болууда (көз оорусу, бронха оорулары, колу-бут, ичеги оорулары ж.б.);
- айрым жаныбарлардын жаратылыштан жоголуп, азайып баратышы (Кара-Сууда бакалардын жоголушу, себеби адамдар көптөгөн химикатты колдонушууда жана дарылыка пайдаланууда);
- дүйнөлүк (глобалдык) жылуулук жана Кытайдагы жардыруулардын таасири.

Негизги кызматтар: соода түйүндөрү, транспорт, электр, суу, санитардык тазалык жана коммуникация.

Ар бир айылда күнүмдүк керектелүүчү товарларды сатып алуу үчүн жеке майда соода түйүндөрү (камок) бар. Кочкор жана Нарын шаарларында күн сайын базар жана кичи маркеттер иштейт. Кочкордо атайын тамак-аш саткан дүң дүкөндөрдөн Жумгал, Нарын, Ак-Талаа, Ат-Башы райондорунун өкүлдөрү соода кылып кетишет. Башка айылдарда комоктордон соода кылышат жана жуманын бир күнүн райондун айылдарын чогулткан мал базар болот, ошол базардан керектелүүчү товарларды сатып алышат, соода сатык жүргүзүшөт (Баш-Кууганды – бейшемби күнү Куйручук айылына барышат 15 км.; Кара-Суу – жекшемби күнү Ат-Башыга барышат 23 км.; Жер-Көчкү – ишемби күнү Кочкорго барышат 90 км.; Жерге-Тал – ишемби күнү Кош-Дөбөгө барышат 15 км.). Узакка колдонулуучу товарларды Бишкектен жана Ат-Башы, Кочкордогу базарлардан сатып алышат.

Транспорт кызматын жеңил автомобилдер, автобустар жана кичи маршруткалар камсыздайт.

Жер-Көчкү
жана Жерге-Тал
айылдарында
коомдук
транспорттун
катташыуюштурулга
н эмес, айрым жеке
менчик жеңил
машинасы барларга
элдер күн мурунтан
сүйлөшүп
пайдаланышат.
Электр жарыгы
боюнча кышкы

Жеке менчик машиналарды такси катарында пайдалануу

Негизги маалымат берүүчүнүн айтымында: «Баш-Кууганды айылында 60ка жакын жеңил машина, 20 жүк ташуучу, 40 трактор, 7 трактор кобайн жана 6 жер айдоочу трактор бар».

Дагы бир маалымат берүүчү белгилегендей: «Кочкор айылында баардык жакка каттоочу таксилер көп, бирок алардын 98 % патенти жок иштешет, мамлекетке салык төлөшпөйт. Нарын-Бишкек автобусу каттайт, бирок ал түн ичинде өтөт. Баасы 150 сом [\$ 3.30] такси 250 сом [\$ 5.50]. Башка маалымат берүүчүлөр мындай маалыматты билбегендиктен, бул кызматты колдонбой келишкен, эми таксинин оордуна колонууну туура көрүштү».

мезгилде гана көйгөйлөр жаралбаса, башка мезгилдерде анча деле үзгүлтүкө учураган убактар жокко эсе. Баардык фокус-топтун катышуучулары белгилегендей, электр токтору, станциялар эскирип, туруштук бере албай жаткандыгын кабарлашты. Андан тышкары адистештирилген электриктер (сертификаты жок) жок оңдоо-түздөө иштерин үйрөнчүктөр алып барат. Мисалы, Баш-Кууганды айылында электр токторун оңдоочу мастерге 500 сомдон [\$ 11] төлөп берүүгө каршы болушуп, бузулуп калганда Чаектен чыкырышат, убакыт коройт ж.б. Кыш мезгилинде жылыткыч катары да пайдаланышат, ошондуктан кышында көйгөйлөр күчөйт.

Ичүүчү суу өзгөчө Жерге-Тал жана Жер-Көчкү айылдарында эң орчундуу маселе, анткени ичүүчү таза сууну водопроводдон алууга мүмкүнчүлүк жоктугунан мөңгүнүн эригиненен, арыктан алып ичишет. «Аккан сууда арам жок» деген көз карашка ишенүү менен пайдаланып келишет.

Ар бир үй чарбачылыгында туалет бар, бирок алар санитардык стандарттарга жооп бербейт. Таштандыларды таштоочу атайын жайлар жок жана малдан чыккан таштандыларды өздөрү ичип жаткан суулардын жанына төгүшөт. Санитардык тазалык толук сакталбай келет.

Коммуникация баардык айылдарда мобилдик телефон жана радио, телевизор аркылуу жеткен. Мобилдик уюлдар «Билайн» жана «Мегаком» өз кардарларын таап алышкан. Интернетти Кочкор жана Нарын шаарларында кеңири колдонсо болот, башка айылдарда колдонуу кыйын.

Финансылык кызматтар

Изилдөөдөгү эң кызыктуу жана орчундуу маселелердин бири катарында финансылык кызмат болду. Биздин байкообуз боюнча качандыр бир кредит албаган үй-бүлө болбосо керек. Област боюнча бир нече официалдуу кредит берүүчү банктар иштейт: Мол-Булак, Айыл-банк, Аман-банк, РСК Банк, Компаньон, DosKredo банка, Бай-Түшүм, Залкар банк жана Финка. Кредиттер 5000 сомдон 200 000 сомго [\$ 110 до \$ 4418] чейин үстүнө бир жылга 18-32 % менен берилет. Ошол эле мезгилде официалдуу эмес кредит алуунун булактары бар (20 % бир айга): туугандар, достор, кошуналар, тааныштар, коллегалар. Кредит алуучу булактардын айырмачылыктары бар: официалдуу булактар документтерди талап кылат, бизнес план түзүш керек. Официалдуу эмес булактарга документ топтоп убакыт кетирбейт, төлөө мөөнөтүнөн эркиндикке ээ болу. Айрымдар официалдуу жана официалдуу эмес кредиттик уюмдардан алышкан.

Алынган кредитти аялы жана күйөөсү биргелешип, акылдашып сарпташат. Эркектер мал сатып алууга, машина запчастарын сатып алганга, үйдү ремонт жасаганга, жер айдатканга сарпташат. Аялдар тамак-ашка, кийим-кечеге, үй буюмдарга, балдарын окутканга ж.б. сарптайт. Өзгөчө эркектер кредитти жаз айында алууга аракет кылышат.

Ал эми аялдар жылдын ар кандай айларында ала беришет, себеби үй-бүлөгө керек учурларда алышат.

Чоң банктардан айырмаланып кредиттик союздарда күрөөгө коюла турган буюмдарды каттабайт. Кредит алуу үчүн айрым банктарга очредден жылдырыш үчүн акча беришет.

Кредиттердин

оң жагы:

- акча керек кезде эч кимге жалдырабай акча аласың;

- документтерди тактап алуу;

Кредиттердин терс жактары:

- проценти жогору;

- өз убагында төлөй албай калса күрөөгө койгонун (үй, мал, жер ж.б.) алдырып жиберет;

- документтердин көптүгү;

- өзүн карыз акча алып жатып, взятка берүү;

- берилген кредитти жабуунун убактысынын аздыгы;

- алынган акчаны туура эмес пайдалануу.

Төлөө мөөнөтү келгенде акчасы жок болсо, башкалардан карыз алышат. Негизинен кредиттерди мугалимдер, доктурлар, мекеме кызматкерлери алышат, себеби алар алган насыя акчасын айлык маянасы менен төлөп бере алат.

Кредиторлордун өздөрүнүн клиенттерине болгон мамилеси абдан жакшы жана алардын тейлөө кызматы да жогорулоодо. Эгерде өз убагында кредиттерди төлөп турушса, анда кийинкиде кредиттин суммасын көбүрөөк ала алышат.

Жылдын күз мезгилинде негизги киреше булактары түшөт. Респонденттердин берген жоопторунда алган кредитти күз убагында кайрып берүү жолдорун иштеп чыгууну сунушташты. Кредиттерди туура эмес пайдаланып, бизнес план боюнча иштетпестен, жамандык-жакшылыкка жумшап жиберешет. Мисалы: кредитке келин алышат, той-аш беришет, балдарынын окуусун төлөшөт.

Дээрлик баардык айылдарда келиндер 1000 сомдон [\$ 22] шерине ойношот. Топтолгон акчага үй буюмдарын алышат: муздаткыч, кир жучу машина, мебель ж.б.

Ден-соолук жана билим берүү кызматтарынын жеткиликтүүлүгү

Ден-соолук кызматы

Советтер Союзу тарагандан бери калктын саламаттыгынын начарлашы, саламаттыкты сактоо тармагынын алсыздыгы, жаңы оорулардын пайда болушу менен кардарлар өз убагында керектүү жардам албай калууда. Ар бир айылда ден-соолук кызматы ФАП, ден-соолук комитеттери, үй-бүлөлүк медициналык топтору аркылуу элдин саламаттыгына кам көрүшөт. Бирок, бул мекемелерде врачтар жок, медсестралар биринчи жардам көрсөтөт, ымыркайларды эмдешет, кан басымы жогорку адамдардын давлениесин ченеп, врачтар жазып берген ийнелерди сайып турушат. Тез жардам машиналары жок, муктаж болгондо, машинанын жоктугунан такси жалдашат же жеке менчик машиналарын пайдаланышат. Бирок, ал машиналарда оорулуларга эч кандай шарт экендигин айтышты. Абдан оору адамдар Бишкекке келип дарыланышат.

2010-жылдын декабрь айында 6 жаштагы балам операция болду. Кусуп, алы кеткендиктен көргөзөйүн десем, мед сестралардын экөө тең отчет бергени Нарынга кетишиптир. Эмне кылаарымды билбейм, анан биздин айылда бир ата бар ошол кишиге коргозуп, ал киши аппендицитке окшоп жатат, эртереек ооруканага алып бар дегенде, 1500 сомго такси жалдап кечки 4-5те Кочкорго барып, андан ары Балыкчынын ооруканасына бардык. (Кочкор 90 км, Балыкчы шаары 140 км) (35-жаштардагы аял кишинин айтканы, Жек-Көчкү)

Төрөт үйлөрү райондун болборлорунда жана калктуу пунктарда жайгашкан. Кош бойлуу аялдар төрөт үйлөрү бар айылдарга күн мурунтан келип даярданышат. Област боюнча Нарын шаарында жана Кочкор айылында медициналык борборлор оорун алган, кандай гана оору болбосун ошол жерлерден дарыланууга болот. Кыргыздын салты, кызга кам көрүү үчүн төркүнүнө жакын барып төрөгөндөр да бар экен. Негизинен медсестралар айылдагы кош бойлуу

аялдарды тизмеге алып аларды райондук борборго, областка, шаарга жиберип турат. Бирок, кош бойлуу аялдарга бала багуу боюнча эч кандай кеңештер берилбейт. Алардын укуктары мамлекеттик

Төрөт үйлөрү дээрлик бардыгы мамлекеттик болгонуна карабастан врачтардын акча алгандыгын айтышты. 60 жаштардагы апанын айткандарынан: Менин келиним жакында кесарево сечение болуп тороду, ага 17 мин сом врачка бердик, жол менен 20 мин сомго чыкты. Дагы бир келиндин айтканынан: Синдимди төрөтүш үчүн врачтар наркозго 1,5 мин сом сураганында, берди, 1200 сомду операция үчүн төлөдү, андан кийин врачтар тамак бергиле деп сурап ичишти. Андан кийин синдимден көп кан кетип, кан таппай чуркадык.

Ө

тө
көп
кезд
ешке
н
оору
лард

ын түрлөрү:

- кан басымдуулуктун жогорулугу;
- ичеги карын оорулары;
- жүрөк оорусу;
- анемия;
- буту-кол оорулары;
- нерв, психологиялык оорулар;
- көз оорулары (Өзгөрүш, Жерге-Тал);
- тиш оорулары (Жер-Көчкү);
- кургак учук оорусу (Кочкор);

Ооруларга түрткү болгон себептер:

- деңиз деңгээлинен бийик бологндуктан (1800-2800);
- жаратылыштын катаалдыгы (шамал, ичүүчү таза суу жок; кыштын узактыгы, суук);
- кендердин терс таасири (Кара-Кече, Солтон Сары, Ак-Таш, Кумтөр, Макмал ж.б.)
- тамак-аш рационун толук эмес (жашылча-жемиштердин, балыктын рациондон жоктугу);
- аптеканын жоктугу, дары-дармектердин кымбаттыгы;
- ооруканалардын имаратынын абалы начар (суук, жетиштүү шаймандар жетишпейт, санитардык стандарттарга жооп бербейт);
- адистердин (стамотолог, гинеколог, хирург, терапев, невропатолог ж.б.) жана текшерүүчү аппараттардын жоктугу;
- адамдардын өз ден-соолугуна кайдыгер мамиле жасашы, өз убагында дарыланбоо;
- саламаттыкты сактоо тармагындагы коррупция.

Алыскы айылдарга врачтар атайын медициналык машина менен барып, жер-жерлерде жашоочулардын ден-соолуктарын текшерип, тиешелүү дарыланууларды жазып берип кетишчи. Бирок, акыркы учурларда мындай кампаниялар жүрбөй калган.

Келечектеги аскерге бара турган балдарды медициналык текшерүүдөн өткөрсө 80 % жакынынын ден-соолугу начар.

Мамлекет тарабынан медициналык камсыздоо системасы иштейт, ал оорулуларга кандайдыр бир жеңилдиктерди көрсөтөт. Медициналык камсыздоо ар бир айлык акы алган жарандын айлыгынан 2 % кармалып алынат. Айрым учурларда медициналык камсыздандырууну жарандардын маалыматтуулугунун жоктугунан толугу менен пайдалана алышпайт. Ооруканалар мамлекеттик мекеме болсо да анда тиешелүү дары-дармектер жетишпегендиктен оорулулар өз акчасына сатып алат. Коммерциялык багыттагы медициналык жеке уюмдар «Сибирское Здоровье» жана «Тяньши» так диагноз койбостон, ар кандай дары-дармектерди сатышат (200 сомдон 3000 сомго чейин).

Акыркы беш жылдын ичинде медицина кызматкерлеринин айлык маянасы көбөйгөн, бирок көрсөтүлгөн кызматта өзгөрүү жок, сапаты начар. Жаш балдар үчүн ЮНИСЕФ проектиси менен «Гүл азык» кошумча витамини берилип жатат. Ооруканалардын имараттары эскирип, айрымдары табигый кырсыктарга туруштук бере алышпайт.

Билим берүү кызматы

Дээрлик баардык айылдарда башталгыч жана орто мектептери (1-11 класска чейин окушат) бар. Мектепке чейинки балдар бара турчу бала бакчалар айрым айылдарда гана болбосо, мектептерге салыштырмалуу жокко эсе. Фокус-топтун катышуучулары белгилегендей, бала бакчага баардык ата-энелер берүүгө аракет жасашат. Мектептерде 1-9 класска чейин окутууга аракет жасашат. 9-класстан кийин айрым окуучулар кесиптик лицей, училищаларга окуганы Бишкеке, Нарынга, Кочкорго кетишет. Сонку убактарда мектепке барбай калган окуучулардын саны өсүүдө. Айрыкча күз-жаз мезгилинде эркек балдардын 30 % жакыны мектепке барбай калат. Жумушсуздуктун кесепетинен мектепти бүткөн балдар же жогорку класстын окуучулары рекет болушуп, балдарга салык салышкандыктан, айрымдар коркуу сезим менен мектептен качышат.

Билим берүү кызматынын сапатын “фокус-топтун катышуучулары” орто деп баалашты. Андагы көйгөйлөр, факторлор төмөнкүчө:

- окуу куралдары, китептер жетишпейт;

- мектеп имаратынын жасалгасы балдарды кызыктырбайт (спорт аянтчасы, лаборатория кабинеттери, компьютер жок) кышкысын суук, класстар муздак;

- предметтер боюнча мугалимдер жетишпейт (математика, физика, чет-тили, тарых, география ж.б.);

- мугалимдердин профессионалдык деңгээли төмөн;

- инновациялык методдор колдонулбайт;

- мектеп программасы балдар үчүн оор;

- мугалимдер арасындагы келишпестиктер, тирешүүлөр, атаандаштыктар окуу процессине таасирин тийгизүүдө.

- келечек бүтүрүүчүлөргө “профессия” тандоо боюнча ата-эне, мугалимдер тарабынан маалыматтын жоктугу;

- окуучулар арасындагы рекет, бири-бирине салык салмай;

- окуучулар менен мугалимдердин ортосундагы мамиле;

- балдардын бош убактысын өткөрүү үчүн уюштурулган кружоктор жок;

- айрым мектептерде окуучулар үчүн бирдей форманын киргизилбегендиги, атаандаштыкты жаратууда.

Мектептеги бирин-бири тоноо.

Мугалидин айтканы боюнча, бир баланын сочинениеси: “Мектептеги салык салган балдарга акча таап келем деп, ууру болгонго үйрөнө баштадым”.

Материалдык көз каранды

Акчалары барлар окугуп жатат, акчасы жок билим денгээли жакшы болсо дагы окубай калып жатат. Билими канча күчтүү, баллдары жогору болгон балдар деле контрактка акча толой албай окубай калушууда. 2 диплом кучактап базарда отургандар бар. Пара алуу билим берүүдө күчөдү. Экзамендерде 200-300 сомго бир сабак бүтөт. Мурункуга караганда азыркы билим берүүнүн сапаты начар. Акча менен гана бүтөт. *(Кочкордогу фокус-топтун катышуучуларынын жооптору)*

Орто мектепти бүткөндөн кийин 80 % бүтүрүүчү Жогорку окуу жайларын окууга аракет жасашат жана окубай калгандар (контракт төлөгөнгө акчасы жоктор) иштешет (тигүүчү, кондитердик цехтерде, сатуучу, тазалоочу ж.б.). Өзгөчө бүтүрүүчү кыз балдар атаандаштык түрүндө айылда калбаганга аракет жасашат. Калып калган кыздарды ата-энеси күйөөгө берет. Жогорку окуу жайларында баары окуй албайт, себеби, университетте контрактын

минималдык бааса 17000 сом бир жылга, андан тышкары жашаган жайы жана кийми, тамак-ашы бар. Жогорку билимге ээ болгондордун баардыгы иштеп кетпейт: туура эмес тандалган кесип, эмгек рыногундагы атаандаштык, алган билимин практикада колдоно албагандык ж.б.

Райондун, шаардын борборлорундагы мектептерде ар кандай предметтерден акылуу курстар бар. Ата-энелер мектептеги алган билимине канааттанбастан кошумча окуу курстарга берүүгө аргасыз болушат (250 сом айына [\$ 5.50]). Бүтүрүүчүлөр жана биринчи класстын окуучуларынын майрамдарында мугалимдер белектерди (алтын зергерлерди, клем, идиш-аяк, акчалай түрүндө) алып көнүп калышкан.